

РОЗДІЛ I

ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА ЇЇ МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ

Шепітько В.Ю.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри криміналістики
Національної юридичної академії України
імені Ярослава Мудрого,
член-кореспондент Академії
правових наук України*

ТЕНДЕНЦІ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ (КОНЦЕПТУАЛЬНІСТЬ ПІДХОДІВ І ДИСКУСІЙНІСТЬ ПОГЛЯДІВ)

Криміналістика — це наука, яка дійсно перебуває на передньому краї боротьби зі злочинністю. Саме криміналістика на основі своїх наукових досліджень пропонує оперативно-розшуковим працівникам, слідчим, експертам, суддям науково обґрунтовані і перевірені практикою засоби, прийоми та методи розкриття злочинів, розслідування та судового розгляду кримінальних справ. Виникнення криміналістики як системи знань обумовлене соціальним замовленням держави і суспільства науці: розробити нові засоби і методи розкриття і розслідування злочинів в умовах появи професійної та організованої злочинності. Криміналістика — наука, що розвивається, змінюються її межі, сфери впливу, виникають нові напрямки і теорії.

Криміналістика є особливою наукою. Вона привертає до себе увагу перш за все тим, що допомагає встановити істину, проникнути у невідоме, таємне. Разом з тим, розкриття і розслідування злочинів, увесь процес встановлення істини має ґрунтуватися на наукових засадах.

Криміналістика тісно пов'язана з теорією доказів. Криміналістичні знання формувалися в межах кримінального процесу (процедури). Існувала навіть думка про те, що криміналістика є наукою про судові докази — наукою доказового права (С. М. Потапов). Криміналістика — це діалектика кримінального процесу, це процедура в динаміці, в розвитку;

передбачає використання творчого підходу, ситуаційної зумовленості, наявності альтернативи в обранні певних шляхів, методів, прийомів.

Становлення та розвиток криміналістики завжди супроводжувалися гострими дискусіями та суперечностями. Виникає питання: що вивчає криміналістика, що є її предметом? Предмет криміналістики багатогранний і складний. На сьогодні в юридичній літературі існують різні визначення предмета криміналістики: наука про розслідування злочинів; наука про розкриття злочинів; наука про сукупність технічних засобів, тактичних прийомів і методичних рекомендацій. Однак усі ці визначення звужують реальний предмет криміналістики і закономірності, що вона вивчає.

Питання про предмет криміналістики тривалий час залишалися дискусійним (наприклад, дискусія про предмет криміналістики 50-х або 70-х рр. ХХ ст.). Це пов'язане із складністю об'єкта пізнання (вивчення злочинної діяльності і діяльності щодо протидії злочинності). У 1967 р. Р. С. Белкін сформулював нове визначення предмета криміналістики, яке стало панівним. Ця дефініція враховувала головний зміст предмета криміналістики.

Останнім часом виникають нові визначення криміналістики. Це пов'язане як з об'єктивними, так і з суб'єктивними моментами. З одного боку, це диктується об'єктивними чинниками, розвитком криміналістики, з іншого боку, суб'єктивними поглядами, «певними ревізіями» в криміналістиці. Необхідно зазначити, що робилися спроби повернутися до старих визначень предмета криміналістики під новими гаслами, пропонувалося розглядати визначення криміналістики, відчищені від ідеології та зайвої «філософічності». Такі підходи призводили до спрощення дефініцій, а криміналістику пропонували визначати як науку про засоби, прийоми і рекомендації по розкриттю, розслідуванню і попередженню злочинів (В. Ф. Статкус). Криміналістика перестала бути наукою тільки для розкриття та розслідування злочинів. Це розуміє більшість криміналістів і з цим пов'язане виникнення нових визначень предмета криміналістики. Тому деякі вчені пропонують розглядати криміналістику як науку про технології та засоби практичного слідознавства у кримінальному судочинстві (В. О. Образцов). Однак таке визначення охоплює лише вчення про сліди, хоча криміналістика вивчає й інші закономірності. Сьогодні настав час нових наукових дискусій щодо предмета криміналістики. На нашу думку, криміналістика — це наука про закономірності злочинної діяльності та її відображення в джерелах інформації, які слугують основою для розробки засобів, прийомів і методів збирання, дослідження, оцінки і використання доказів з метою розкриття, розслідування, судового розгляду та попередження злочинів. Криміналістика у своєму розвитку пройшла шлях від розрізнених окремих галузей до злагодженої системи знань.

Тенденції криміналістики у своїй більшості залежать від її методологічних основ. Методологія криміналістики вимагає нових досліджень. Роль методології складається у протидії виникненню криміналістичних «фантомів», антинаукових концепцій і теорій, фальшивого шляху розвитку науки. Останнім часом на сторінках криміналістичних видань інколи акцентується увага на можливостях застосування «нових» методів (нетрадиційних). Пропонується використовувати астрологію, хіромантію, кінесику, криміналістичну гіпнологію тощо. Такі пропозиції не мають наукового підґрунтя, суперечать позитивному розвитку криміналістики, відводікають увагу від дійсних проблем сьогодення.

Розвиток криміналістики характеризується формуванням мови науки, накопиченням термінологічного апарату. Разом з тим викликають заперечення виступи деяких фахівців про необхідність «удосконалення» термінів, які є усталеними в криміналістиці (наприклад, замість терміна «судова балістика» пропонують «зброєзнавство», замість «техніко-криміналістичне дослідження документів» — «документалістика»; замість «групова належність» — «групофікація» та ін.).

Накопичення наукового знання час від часу призводить до зміни наукової парадигми (зміни системи пануючих ідей). Погляд на криміналістику як на юридичну науку сформувався в 1952–1955 рр. і згодом став панівним у правовій науці. Зміст цієї концепції та її обґрунтування містяться у таких тезах: 1) криміналістика — правова наука, тому що її предмет і об'єкти пізнання лежать у сфері правових явищ; 2) криміналістика — правова наука, тому що її службова функція, її завдання належать до правової сфери діяльності державних органів, правових процесів розслідування та судового розгляду; 3) всі рекомендації криміналістики мають правовий характер, ґрунтуються на законі, відповідають його духу і букві; 4) головним живильним середовищем для криміналістики є право; 5) багато наукових рекомендацій криміналістики запроваджується у зміст правових норм; 6) історично криміналістика зародилася у рамках саме правової — кримінально-процесуальної науки.

Історії криміналістики відомі й інші погляди на природу криміналістики. Одним з таких напрямків є визначення природи криміналістики як технічної або природничо-технічної науки. Ці погляди характерні для етапу становлення криміналістики як самостійної галузі знання (представники таких поглядів — Р. А. Рейс, Е. Локар, Г. Ю. Маннс, В. І. Громов, С. У. Зіцер). Причина такої оцінки криміналістики — її зміст на той час (поліцейська або кримінальна техніка), а також прагнення відмежуватися від кримінально-процесуальної науки в самостійну галузь, створити власний предмет і методи дослідження. Причиною є також істотний вплив на криміналістику природничих і технічних наук (математики, фізики,

хімії, біології, психології та ін.), використання методів і прийомів цих наук. На той час погляди вчених-криміналістів були прогресивними і сприяли розвиткові нової науки. В цей період виникають такі галузі криміналістики, як судова хімія, судова фізика, судова біологія та ін.

Криміналістику розглядали також як науку подвійної природи — правову і технічну (найбільш чітко цей погляд сформулював П. І. Тарасов-Радіонов). Прибічники такого підходу наполягали на двох напрямках у криміналістиці: 1) розкриття і розслідування злочинів; 2) методи дослідження речових доказів. Помилковість поглядів концепції подвійної природи криміналістики — у механічному розподілі єдиної науки на правові і неправові її розділи.

Важливим є те, що криміналістика активно і творчо використовує дані технічних і природничих наук відповідно до своїх завдань. Форми використання даних інших наук були різними: просте використання, пристосування, трансформація. У подальшому криміналістика теж почала впливати на інші науки. Методи криміналістики застосовували в інших галузях знань. Криміналістика дозволяла встановлювати факти, не пов'язані зі вчиненням злочинів.

Розвиток криміналістики, особливості її предмета, складність закономірностей, які вона вивчає, залишають дискусійним питання про природу науки. В останні роки з'явилися нові погляди на природу криміналістики. Це розгляд криміналістики як науки синтетичної природи (Р. С. Белкін та ін.). На думку цих вчених, у криміналістиці неможливо виділити суто правові і суто природничо-наукові або технічні розділи, комплекси знань як певні фіксовані структури. Вона являє собою єдиний сплав знань.

ББК 67.99 (2) 8

А 41

УДК 343.98

Редакційна колегія:

М. І. Панов (головний редактор), В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, М. Л. Цимбал, В. А. Журавель, Е. Б. Сімакова-Єфремян

А 41 Актуальні проблеми криміналістики: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків) 25-26 верес. 2003 р. / Ред. кол.: М. І. Панов (голов. ред.), В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – Х.: Гриф, 2003. – 312 с.

ISBN 966-7165-89-2.

Видання містить матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої найбільш важливим і сучасним проблемам криміналістичної науки і практики боротьби зі злочинністю. Викладені питання загальної теорії криміналістики, техніки, тактики та методики розслідування злочинів, провадження судових експертиз.

Для працівників правоохоронних органів, науковців, викладачів, аспірантів та студентів юридичних навчальних закладів і широкого кола осіб, яких цікавлять сучасні проблеми криміналістики.

ББК 67.99 (2) 8

ISBN 966-7165-89-2

© ВКФ «Гриф», 2003.